

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.1.1>**М. А. Аніщенко**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри управління і економіки фармації,
медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ КОРУПЦІЇ ЯК НЕГАТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

У статті проаналізовано різні доктринальні підходи, що інтерпретують корупцію як негативне соціальне явище, а також нормативно-правову базу, що містить вищенаведену дефініцію. Крім того, розглянуто класифікацію корупції на види за різними критеріями, зокрема: за сферами соціального буття, залежно від характеру дій суб'єктів корупції, за способами здійснення. Автор пропонує власну класифікацію корупції за суб'єктами та залежно від сфери здійснення економічної діяльності. На основі проаналізованого матеріалу автором запропоновано ознаки та власне визначення корупції, а також запропоновано виділяти дві моделі суспільних відносин, які характеризують корупцію: модель «корупційного ринку» та модель «корупційного вимагання».

Під час наукового аналізу поняття «корупція» необхідно підкреслити, що корупціонером є не тільки особа, що використовує свої службові повноваження для отримання неправомірної вигоди, але і особа, що надає цю неправомірну вигоду для отримання іншої неправомірної вигоди у вигляді певних соціальних благ (престижна посада, диплом про вищу освіту, медичні послуги і т. д.). По суті, в даних випадках існує «ринок» неправомірного отримання соціальних благ, суб'єкти корупції є «продавцями» та «покупцями» неправомірно отриманих соціальних благ. Тому умовно такі соціальні відносини можна назвати «корупційним ринком», а їхніх учасників, що взаємовигідно домовляються між собою, – «корупційним продавцем» та «корупційним покупцем» відповідно.

Однак вищеописана ситуація має місце не завжди. Адже корупційні відносини далеко не у всіх випадках вписуються в модель «корупційного ринку». Іноді суб'єкт, що наділений певними службовими повноваженнями, нав'язує своїм партнерам свої «корупційні послуги», вимагаючи від них певну неправомірну вимогу за певні дії чи утримання від них (наприклад, поставити оцінку, пролікувати в лікарні, підписати певні документи дозвільного характеру). Таку модель корупційних відносин можна умовно назвати «корупційним вимаганням», а її учасників – «корупційним вимагачем» та «жертвою корупції» відповідно.

Окрім корупції, вирізняють достатньо схоже соціальне явище, яке можна назвати діяльністю, пов'язаною з корупцією. Це порушення певних процедур та норм, передбачених антикорупційним законодавством, які не містять ознак корупції. Наприклад, несвоєчасне подання декларації або повідомлення про суттєві зміни в майновому стані суб'єктами декларування, порушення норм запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Ключові слова: корупція, ознаки корупції, види корупції, побутова корупція, ділова корупція, політична корупція.

Постановка проблеми. Попри активну державну антикорупційну політику, створення нових антикорупційних органів, перманентну масштабну протикорупційну кампанію в засобах масової інформації, корупція залишається

однією з основних проблем української держави та суспільства. Із постійним та динамічним розвитком суспільно-економічних відносин поняття, ознаки та види корупції дуже швидко видозмінюються. Із метою вироблення ефективної

державної антикорупційної стратегії одним із головних завдань науки державного управління має бути систематичне вивчення сучасних тенденцій та особливостей корупції як негативного соціального та державно-правового явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми поняття, ознак та видів корупції у своїх наукових працях розглядали такі науковці, як: М. Мельник, Є. Невмержицький, А. Новак, В. Побережний, О. Пархоменко-Куцевіл та інші.

Однак з огляду на актуальність досліджуваної теми, її нагальність та надзвичайну проблемність для українського суспільства та держави (в тому числі в аспекті публічного управління) проблеми поняття, ознак та видів корупції потребують подальших наукових досліджень.

Як зазначає О. Пархоменко-Куцевіл, корупція – це протиправна дія або бездіяльність посадової особи (або особи, яка наділена певними адміністративно-розпорядчими повноваженнями та функціями), яка спрямована на отримання власного інтересу (як матеріального, так і ні, зокрема певної послуги, привілеїв, пільг тощо) через здійснення своїх функціональних обов'язків та несе негативний наслідок для держави, суспільства та органу державної влади [1, с. 24].

На думку В. Побережного, корупція – це негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для українського соціуму. Насамперед руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців із тіньовими кримінальними колами, небезпеки розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Аналіз використання терміна «корупція» у вітчизняній літературі свідчить, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи висловлюються не лише надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одне. Інший недолік значної кількості визначень корупції – в тому, що як суб'єкт корупційних дій розглядається лише особа, наділена державною владою – чиновник. Не враховується роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь прорахованої) вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії і їх результат позазаконні, мають негативні наслідки [2].

Виклад основного матеріалу. У багатьох енциклопедіях та словниках визначення корупції надається як дослівний переклад із латинської

«corruption» – «корозія, роз'їдання, руйнування». У довідковому документі ООН про міжнародну боротьбу з корупцією остання визначається як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях» [3].

В юридичному сенсі корупція має подвійне значення.

У **ширшому значенні**, як соціально-правове явище, вона полягає у збагаченні певних категорій осіб, в отриманні ними нелегального прибутку, інвестуванні його в об'єкти, зручні для ухилення від сплати податків, як правило, з використанням протекціоністських зв'язків. Деструктивне збагачення і протекціонізм – головні ознаки корупції [4, с. 4].

Зокрема, М.І. Мельник розглядає корупцію як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає і руйнує органи державної влади, державу та суспільство в цілому. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як «послуга за послугу», *do ut des* («даю, щоб ти дав») [5, с. 34]. Дещо інакше визначає корупцію Є.В. Невмержицький, який зазначає, що корупція – це, в першу чергу, соціально-політичне явище, головною особливістю якого є використання посадовими особами законодавчої, виконавчої та судової влади, а також громадських об'єднань, установ і організацій господарського управління всіх форм власності свого службового становища для одержання матеріальних цінностей, послуг чи пільг для себе або третіх осіб [6, с. 44].

Зміст корупції як соціального явища зумовлений політичними, економічними, соціальними і психологічними факторами системи негативних поглядів, переконань, настанов і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг усупереч суспільним інтересам посібник [7, с. 8].

Корупція має давні традиції та історію. Загальновідомо, що корупція базується на таких вікових традиціях взаємовідносин у суспільстві, як «послуга за послугу», «ти мені – я тобі» тощо. Тому таке протиправне діяння, як правило, не спричиняє скарг, оскільки сторони одержують взаємну вигоду, при цьому латентність – його основна особливість, що значно ускладнює боротьбу із цим явищем [7, с. 7].

Наприклад, у Російській імперії основою корупції була система так званого місництва,

в умовах якої більшість державних урядовців не отримували грошових виплат, а жили за рахунок відвідувачів. Усе це сприяло поширенню корупції [7, с. 8].

У **вужчому значенні** корупція являє собою криміногенний чинник правової небезпеки, що вміщує всі ознаки цього поняття. Саме у вузькому значенні подається поняття корупції в Законі України «Про запобігання корупції» (далі – Закон), розглядаються корупційні правопорушення, на запобігання яким спрямований Закон. Це, передусім, приховування інформації в декларації (або відмова її подавати); протиправне сумішництво; отримання подарунків через службову діяльність; відмова від спеціальних перевірок; конфлікт інтересів (реальний або потенційний), що впливає на прийняття рішень; порушення правил професійної етики [4, с. 5].

14 жовтня 2014 року з метою комплексного реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та практик іноземних держав був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції».

Закон уведений у дію 26 квітня 2015 року і замінив собою два закони: «Про засади запобігання і протидії корупції», що діяв із 2011 року, та «Про правила етичної поведінки».

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції»: корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або, на її вимогу, – іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [8].

Корупція як соціальне явище притаманне практично кожній державі світу. Це явище негативно впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, громадську свідомість, міжнародні відносини.

Абсолютна більшість українців занепокоєні рівнем корупції у країні: 75,7% вважають проблему дуже серйозною, ще 18,0% – скоріше серйозною (разом 93,7%). Про це свідчать дані моніторингового дослідження КМІС «Стан

корупції в Україні», проведеного в липні-серпні 2018 року.

За даними дослідження, проблема корупції входить до трійки проблем-лідерів після проблеми високої вартості життя і низьких зарплат, а також військових дій у Донецькій і Луганській областях [9].

Завдання боротьби з корупцією розглядаються сьогодні як загальнодержавні та пріоритетні. Сучасна боротьба з корупцією – це, насамперед, прозорість у роботі органів державного управління та місцевого самоврядування, контроль за ними з боку громадськості, прозорі та неупереджені ЗМІ [7, с. 7].

До основних ознак корупції, які є властивостями, що характеризують сутність даного негативного явища, належать такі характеристики:

1) зміст корупційної діяльності має двоякий характер: з одного боку, це використання службового становища та пов'язаних із ним можливостей для отримання неправомірної вигоди, а з іншого боку – це схиляння зазначених законодавством осіб до неправомірного використання свого службового становища з метою отримання наданої, обіцяної або запропонованої неправомірної вигоди;

2) протиправний характер корупції, що тягне за собою юридичні наслідки у вигляді юридичної відповідальності, а саме дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної;

3) основними суб'єктами корупції є посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, оскільки саме на них поширюється більшість норм чинного на даний момент Закону України «Про запобігання корупції», однак до суб'єктів корупції також належать особи, які перебувають у довірчих відносинах із юридичними особами будь-якої форми власності, в тому числі у трудових, а також особи, що пропонують, надають або обіцяють неправомірну вимогу з метою схилити інших суб'єктів корупції до неправомірного використання свого службового становища з метою отримання цієї вигоди;

4) отримання неправомірної вигоди, що є метою корупційних діянь, може здійснюватися не лише безпосередніми суб'єктами їх вчинення, але й іншими особами;

5) неправомірною вигодою в корупційних діяннях визначаються не лише кошти, але і будь-які матеріальні чи нематеріальні блага.

Таким чином, корупціонером є не тільки особа, що використовує свої службові повноваження для отримання неправомірної вигоди, але

і особа, що надає цю неправомірну вигоду для отримання іншої неправомірної вигоди у вигляді певних соціальних благ (престижна посада, диплом про вищу освіту, медичні послуги і т.д.). По суті, в даних випадках існує «ринок» неправомірного отримання соціальних благ, суб'єкти корупції є «продавцями» та «покупцями» неправомірного отримання соціальних благ. Тому умовно такі соціальні відносини можна назвати «корупційним ринком», а їх учасників, що взаємовигідно домовляються між собою, – «корупційним продавцем» та «корупційним покупцем» відповідно.

Однак вищеописана ситуація має місце не завжди. Адже корупційні відносини далеко не у всіх випадках вписуються в модель «корупційного ринку». Іноді суб'єкт, що наділений певними службовими повноваженнями, нав'язує своїм партнерам свої «корупційні послуги», вимагаючи від них певну неправомірну вимогу за певні дії чи утримання від них (наприклад, поставити оцінку, пролікувати в лікарні, підписати певні документи дозвільного характеру). Таку модель корупційних відносин можна умовно назвати «корупційним вимаганням», а її учасників – «корупційним вимагачем» та «жертвою корупції» відповідно.

Окрім корупції, вирізняють достатньо схоже соціальне явище, яке можна назвати діяльністю, пов'язаною з корупцією. Це порушення певних процедур та норм, передбачених антикорупційним законодавством, які не містять ознак корупції. Наприклад, несвоєчасне подання декларації або повідомлення про суттєві зміни в майновому стані суб'єктами декларування, порушення норм запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Так, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» правопорушення, пов'язане з корупцією, – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [8].

Суспільна небезпечність посилюється не лише антисоціальною деструктивною сутністю корупції, а й різноманітністю видів та форм.

Корупцію можна класифікувати на види за різними критеріями. Наприклад, за сферами соціального буття можна виокремити побутову, ділову та політичну корупцію.

Зокрема, **побутова корупція** як ракова пухлина поступово з'їдає суспільство, оскільки пов'язана з повсякденним життям пересічних громадян і породжується взаємодією їх із представниками органів місцевої влади, наділеними повноваженнями щодо задоволення потреб приватного життя. Її проявом є різні подарунки від громадян і послуги посадовим особам та членам їхніх сімей.

Ділова корупція виникає під час взаємодії влади і бізнесу та пов'язана з господарською діяльністю фізичних та юридичних осіб. Підприємці скаржаться, що їм доводиться стикатися із численними здирниками, і найчастіше ухилитися від корупційної оборудки їм не вдається [4, с. 4].

Сьогодні набирає обертів така форма корупції, як **політична корупція**, яка вчиняється правлячою елітою для захоплення і утримання влади, нейтралізації політичних конкурентів. Форми даної корупції такі: активний лобізм, протекціонізм, вигідне призначення на державні посади, інвестування комерційних структур за рахунок держбюджету, маніпулювання державними органами, комерційними структурами через призначення в них своїх родичів, близьких, створення акціонерних компаній на базі державних підприємств, надання пільг, переваг, винятків із загальних правил для своїх [4, с. 5].

Залежно від характеру дій відповідних суб'єктів корупція класифікується на активну та пасивну.

Активна корупція (анг. – active corruption) – свідомо дія будь-кого, хто обіцяє або надає, прямо або через посередників, вигоду будь-якого типу посадовій особі, для неї або для третіх осіб, за її дії або утримання від дій відповідно до її обов'язків або за виконання її функцій у спосіб, який завдає шкоди або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейських Співтовариств (ст. 3 Протоколу, розробленого на основі ст. К. 3 Договору про Європейський Союз, до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств) [7, с. 21].

Пасивна корупція (анг. – passive corruption) – свідомо дія посадової особи, яка прямо або через посередників вимагає або отримує вигоду будь-якого типу, для себе або для третіх осіб, або бере обіцянку такої вигоди, за дії або утримання від дій відповідно до її обов'язків або за виконання її функцій у спосіб, який завдає шкоди або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейських Співтовариств (ст. 2 Протоколу, розробленого на осно-

ві ст. К 3 Договору про Європейський Союз, до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств) [7, с. 22].

Корупція поділяється на види за способами її здійснення, тобто в залежності від методів та засобів, під час застосування яких вчиняються корупційні діяння.

Найбільш поширеними видами корупції відповідно до вищевказаних критеріїв вважаються: хабарництво, шахрайство, розкрадання, розтрата, вимагання, непотизм, зловживання, лобювання (лобізм). За цим же критерієм також виділяють і інші види корупції: використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова в наданні відповідної інформації, несвоєчасне її надання, надання недостовірної чи неповної службової інформації; неправомірне втручання з використанням посадового становища в діяльність інших державних органів чи посадових осіб із метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення. Корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, у тому числі і таких, що потребують додаткового визначення законодавством [10].

На нашу думку, за категоріями суб'єктів корупції можна виокремити корупцію державних службовців, корупцію службовців органів місцевого самоврядування, корупцію працівників підприємств, установ та організацій, корупцію фізичних осіб.

Залежно від сфери здійснення економічної діяльності в державі корупцію можна поділити на: корупцію в екології, корупцію у промисловості, корупцію в медицині, корупцію у фармацевтиці, корупцію в соціальних послугах тощо.

Існує думка, що порушення службових обмежень для медичних та фармацевтичних працівників, що пов'язане з отриманням неправомірної вигоди, належить також до проявів корупції, хоча чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення даний проступок не віднесено ані до корупційних, ані до пов'язаних з корупцією [11, с. 290].

Висновки. Корупцією є негативне соціально-правове явище, притаманне будь-якій державі, зміст якого полягає у протиправному використанні визначеними законодавством суб'єктами свого службового становища для отримання неправомірної вигоди для себе чи для третіх осіб або у схилянні зазначених

суб'єктів до вищевказаних дій шляхом надання, пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди. До основних ознак корупції належать такі її характеристики:

1) зміст корупційної діяльності має двоякий характер: з одного боку, це використання службового становища та пов'язаних із ним можливостей для отримання неправомірної вигоди, а з іншого боку – це схиляння зазначених законодавством осіб до неправомірного використання свого службового становища з метою отримання наданої, обіцяної або запропонованої неправомірної вигоди;

2) протиправний характер корупції, що тягне за собою юридичні наслідки у вигляді юридичної відповідальності, а саме дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної;

3) основними суб'єктами корупції є посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, оскільки саме на них поширюється більшість норм чинного на даний момент Закону України «Про запобігання корупції», однак до суб'єктів корупції також належать особи, які перебувають у договірних відносинах із юридичними особами будь-якої форми власності, в тому числі у трудових, а також особи, що пропонують, надають або обіцяють неправомірну вимогу з метою схилити інших суб'єктів корупції до неправомірного використання свого службового становища з метою отримання цієї вигоди;

4) отримання неправомірної вигоди, що є метою корупційних діянь, може здійснюватися не лише безпосередніми суб'єктами їх вчинення, але й іншими особами;

5) неправомірною вигодою в корупційних діяннях визначаються не лише кошти, але і будь-які матеріальні чи нематеріальні блага.

Корупція поділяється на види залежно від різних критеріїв. Так, за сферами соціального буття можна виокремити побутову, ділову та політичну корупцію. Залежно від характеру дій відповідних суб'єктів корупція класифікується на активну та пасивну. За способами здійснення корупції виділяють хабарництво, шахрайство, розкрадання, розтрату, вимагання, непотизм, зловживання, лобізм та інші види. За суб'єктами виокремлюють корупцію державних службовців, корупцію службовців органів місцевого самоврядування, корупцію працівників підприємств, установ та організацій, корупцію фізичних осіб. Залежно від сфери здійснення економічної діяльності в держа-

ві корупцію поділяють на корупцію в екології, корупцію у промисловості, корупцію в медицині, корупцію у фармації, корупцію в соціальних послугах тощо.

Список використаної літератури:

1. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 308 с.
2. Побережний В.В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.
3. Поняття, види та форми корупції. URL : <http://kpnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/zapobigannya-ta-viyavlennya-koruptsiyi.pdf>.
4. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В.С. Ковальський, О.І. Миколенко, Є.Л. Стрельцов, О.І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер. 2018. 380 с.
5. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ : Парлам. вид-во, 2000. 256 с.
6. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.
7. Посібник для державного службовця з питань запобігання корупційних діянь / уклад. С.М. Серьогін, О.Л. Молошна, В.В. Баштанник та ін. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2009. 136 с.
8. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
9. Корупція увійшла до трійки найголовніших проблем для українців. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/korruptsiya-voshla-troyku-vazhneyshih-problem-1537869223.htm>.
10. Мусієнко А. Які є форми та види корупції? URL : <https://buhgalter.com.ua/news/zapobigannya-ta-protydiya-koruptsii/yaki-ye-formi-ta-vidi-koruptsiyi/>.
11. Aleksieiev O.H., Anishchenko M.A. Legal professional restrictions of medical professionals under the legislation of Ukraine: problems and prospects. *Патологія*. 2019. Том 16, № 2(46). С. 288–292.

Anisichenko M. A. Concepts, signs and types of corruption as a negative social phenomenon

The article analyzes various doctrinal approaches that interpret corruption as a negative social phenomenon, as well as the legal framework that contains the above definition. In addition, the classification of corruption into types by different criteria is considered, in particular: by sphere of social existence, depending on the nature of the actions of the subjects of corruption, by the methods of implementation. The author proposes his own classification of corruption by subjects and depending on the sphere of economic activity. On the basis of the analyzed material, the author suggested signs and own definition of corruption, and proposed two models of public relations that characterize corruption: the model of "corruption market" and the model of "corruption extortion".

In the scientific analysis of the concept of "corruption" it should be emphasized that a corrupt person is not only a person who uses his / her official powers to obtain an undue benefit, but also a person who provides this undue advantage to obtain other undue advantage in the form of certain social benefits (prestigious benefits, diploma of higher education, medical services, etc.). In fact, in these cases, there is a "market" for the misappropriation of social goods, and the entities of corruption are "sellers" and "buyers" of the misappropriation of social goods. Therefore, such social relations can be conditionally termed the "corruption market", and their participants mutually agreeing among themselves "the corruption seller" and "the corruption buyer" respectively.

However, the above situation does not always occur. Corruption relations do not in all cases fit into the "corruption market" model. Sometimes, an entity with certain powers of authority imposes on its partners its "corruption services", requiring them to make some unlawful request for certain actions or abstaining from them (for example, to make an assessment, to be treated in a hospital, to sign certain permits) . Such a model of corruption relations can be conditionally called "corruption extortion" and its participants "corruption extortionist" and "victim of corruption" respectively.

In addition to corruption, they distinguish a sufficiently similar social phenomenon that can be called corruption-related activity. This is a violation of certain anti-corruption procedures and norms that do not contain any signs of corruption. For example, late filing of a declaration or notification of significant changes in property status by the subjects of declaration, violation of rules of prevention and settlement of conflicts of interest.

Key words: *corruption, signs of corruption, types of corruption, domestic corruption, business corruption, political corruption.*